

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**KARCAG A VILÁGHÁBORÚK IDEJÉN
KÖZÉLET, POLITIKA, INTÉZMÉNYEK ÉS HADTÖRTÉNET**

Pintér Zoltán Árpád

Témavezető: Dr. Barta Róbert

DEBRECENI EGYETEM

TÖRTÉNELMI ÉS NÉPRAJZI DOKTORI ISKOLA

Debrecen, 2016.

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Dolgozatom Karcag város példáján keresztül megalkotott hátországtörténeti vizsgálat az 1914–1944 közötti harminc év tekintetében. A település társadalma háborús létállapotban e harminc évből összesen körülbelül kilenc évet töltött 1914. július végétől 1920. március elejéig (a román megszállás végéig), illetve 1941 júniusától 1944 októberéig. A hátország, mint a frontokat ellátó mögöttes régió, mindkét világháborúban elsődleges szerepet játszott a hadiesemények alakulásában. A háborús ügy azonban nemcsak a két háború esetén külön-külön, de még egyazon háborús időszak alatt sem egyformán vetült le a társadalom különböző csoportjainál. Az első világháborúban a háborús eszméhez való hozzáállás kezdeti lelkes eufóriáját és önkéntes támogató attitűdjét az első veszteséglisták, majd gazdasági terhek és elvonások sora gyorsan megváltoztatta. Az első hónapok anyagi és lelki terhei hideg zuhanyként zökkenetett ki a lakosságot a *bellum iustum et pium* eszményéből.

„Nincs azon mit röstelkedni, hogy a háború első heteiben olyan költeményt írt a költő, amiben az foglaltatik, hogy: »... csak előre a szörnyű tusákban és hozzátok vissza a hősök korát ...«. Istenem, a háború első hetei! Akkor még alig akadt köztünk olyan nagy- okos, akit meg ne csapott volna a menetszázados, virágos mámor!” – írta Tóth Árpád a Nyugat 1916. évi 24. számának Figyelő rovatában, Háborús lírikusok című kritikájában.¹

Roppant nehéz a rendelkezésekre álló források gyakran őszintétlen fogalom- és témahálójából kiszűrni a háború eszményében beállt fordulat idejét. A sajtóanyagban a cenzúrázás miatt nehezen értelmezhető e folyamat, a visszaemlékezések pedig a későbbi ellenforradalmi szerepvállalás miatt törekedtek kiszínezni a Nagy Háború csukaszürke éveit. Leginkább a kezdeti haditervek kudarca, a gyors háború reményében való csalatkozás 1915-től való felismerése az a határ, mikortól az egyébként is a függetlenségi ellenzék felé húzó református–nagykun (redemptus) öntudatú Karcagon észlelhetőek jelei a háborúellenességnek. A hazafias áldozatkészség jegyében ekkortól „szükséges rosszként”, a háború végén pedig a népakarattól már teljesen idegen, és a hatalmi elittel való szembefordulást megalapozó teherként tekintettek az Osztrák–Magyar Monarchia urainak tőlük távol álló háborújára. A hadsegélyezés, hadijótékonyság változatos formái, az anyagi kimerülés, a politikai válságok és átrendeződések, végül az idegen megszállások élménye elsődleges szerepet játszottak a városi lakosság eszmetörténeti változásaiban, egzisztenciális helyzetében.

¹ Acta Musei Militaris in Hungaria – A hadtörténeti Múzeum Értesítője 12. Szerk.: Szoleczky Emese – Závodi Szilvia, Budapest, 2011. 11.

A két világháború közötti karcagi viszonyok értelemszerűen a traumatikus évek utáni konszolidáció szükségszerű folyamatának jegyében zajlottak. Meghatározó volt az új politikai rendszerben való helykeresés. Ugyan 1920 márciusa és 1941 júliusa között a karcagi lakosság kedélyállapotát sem idegen hadseregek fenyegetése, sem a fegyverek zaja nem borzolta, zajlottak azonban olyan folyamatok és események, melyek a politikai élet harcainak lövészárkait Karcagig tolták ki. Épp ezért az 1920–1941 közötti politika- és gazdaságtörténet, intézmény- és eszmetörténet, archontológia és választási csörték forráskritikai alapú feltárása éppoly szorosan képezte a dolgozat témáját, mint a két háború háttörténete. Ezek feltárása nélkül ugyanis kétséges, hogy mennyire nyerhetnénk egységes képet a második világháború helyi hatásairól. Szükségszerűnek találtam tehát az 1920–1941 közötti karcagi közállapotok feltárását azok országos vonatkozásaival összekötve, hiszen ezen események láncolata fűzte át a XX. század első felét, a két háborút a település történetén. Emellett azonban végbementek urbanizációs változások is, melyek közül hatásaiban kiemelendő például a karcagi laktanya épületkomplexumának 1936-os átadása. Innentől a városba több alakulat került beszállásolásra. Közülük a 10. Bethlen Gábor gyalogezred 10/III. zászlóalja egyenesen a város házi alakulatává vált, lévén állományát és tisztikarát karcagi vagy környékbeli katonákkal töltötték fel.

A dolgozat második világháborúval foglalkozó főfejezetében egyrészt a társadalmi folyamatok szintjén 1938-tól kibontakozó társadalmi kirekesztés helyi eseményeit és hatásait vizsgáltam. Másrészt ebben a főfejezetben tártam fel az 1941-es magyar hadba lépést követő és a város idegen megszállásáig terjedő időszakban a hadsegélyezés és hadijótékonyosság helyi jelenségeit. Továbbá itt került elemzésre a városban állomásozó alakulatok története, és a várost érintő II. világháborús harcok, veszteségek mértéke. A tárgyalt időszak kezdetén zajlott a hazai zsidósággal szembeni társadalmi kirekesztési folyamat első jogtörténeti intézkedése, az 1938. évi XV tc. (első zsidótörvény) hatályba lépése. Innentől kezdve az alkotmányos jogegyenlőség elve lényegében csorbult, s egyre gyorsuló ütemben folyt le az izraelitákkal szembeni társadalmi szegregáció. A társadalmi kirekesztés ezen folyamata a helyi gazdasági életet, tulajdonviszonyokat, szellemi- és politikai légkört éppúgy átalakította, mint a város és a református gimnázium felekezeti arányait. A vizsgált időszak vége az 1944. évi magyarországi harcok kezdeti időszakában (1944. október) lezajlott alföldi páncéloscsata Karcag környéki szakasza, melynek során a város többször gazdát cserélve végül a megszálló szovjet Vörös Hadsereg birtokába került. Szintén e főfejezetben tartottam szükségesnek egy, az eddig publikáltaknál egységesebb és bővebb, szemléletében nemcsak a katonai és civil áldozatokat, de a harcokból, fosztogatásokból, idegen (szovjet) megszállásból adódó károkat magába foglaló

összesítés elkészítését. E több mint hat évet felölelő időszak napjainkig a helyi köztörténet emlékezhelyeinek fehér foltokkal, és emlékezetpolitikai okok miatt tényszerűen nem igazolható vádkoncepcióival terhelt. A város a vizsgált időszakban etnikailag homogén település volt, ugyanakkor felekezeti értelemben sokszínű, és történetileg hagyományosan a „békés egymás mellett élés” eszményének ékes példája. Az 1930-as évek végétől tág teret nyerő szélsőjobboldali eszmék ugyan itt is burjánzásba kezdtek, de korántsem beszélhetünk a város társadalmának szélsőjobbra tolódásáról.

A dolgozat mindhárom főszerkezeti egységében (Karcag és a Nagy Háború, Karcag a két világháború között, Karcag a II. világháborúban) külön fejezetet szenteltem a Karcagi Református Gimnázium háborúval való összefonódásának bemutatására. Az intézmény háborús történetének vizsgálata több szempontból megkerülhetetlen. A téma forrásbázisát alaposan ismerve állíthatom, hogy az egyik legbővebben fennmaradt primer forráscsoport erről az intézményről állt rendelkezésre, így koherens kép volt felvázolható történetének megírásakor. A gimnázium 1910 utáni felekezeti arányai ugyan a zsidóság javára mutattak jelentős pozitív irányú eltolódást, de az intézményi diákság háború alatti hadsegélyező tevékenysége, hadiérettségik útján való önkéntessége és gondolkodásmódja kisebb és feldolgozhatóbb léptékben tükrözte a település hasonló folyamatait. Végül épp a gimnázium felekezeti arányainak 1920 utáni változásain volt legtisztábban kimutatható az új keresztény-konzervatív hatalmi kurzus oktatáspolitikai hatásai, majd az 1938-tól jelentkező társadalmi kirekesztés tünetei. A II. világháború során az intézmény diákságának és tanárkarának sorsa (pl. Futó István gimnáziumi tanáré, aki a 10./III. zászlóalj 9. századának parancsnoka) szervesen fonódott bele a kezdetben távoli frontesemények, majd 1944 októberétől a városi harcok történetébe. A gimnázium intézményes hátországi szerepének megírása tehát indoklásom szerint olyan perspektívát és vizsgálati léptéket tett lehetővé a hátországi folyamatok azonosításában, melyek érthetőbbé tették a városi folyamatok értelmezését.

II. Az alkalmazott módszerek vázolója

A hátország eseményei térben, időben és a társadalmi közeg szintjén nem leválaszthatóak az azoknak teret adó település vagy régió történetétől. A Taine-i miliő-elmélet alapvetései szerint tehát a karcagi hátország eseményei gyakorlatilag nem tárgyalhatóak külön a helyi politikai folyamatoktól, gazdasági teljesítőképességtől és eszmetörténeti változásoktól. Ezért a

vizsgálat helytörténeti alapokra építkezett, azaz szaktudományos értelemben a hátszági folyamatokra koncentráló helytörténeti vizsgálat. E kutatás forráscsoportok széles körű bevonásán keresztül kívánt módszertanilag széles körű, részletgazdag képet alkotni a vizsgálat tárgyáról és évköréről. A levéltári és szakirodalmi források csoportján túl nagy hangsúlyt kaptak a feldolgozásban az eddig kevésbé bolygatott sajtóanyagok (bizonyos esetekben bevonva az országos és nemzetközi sajtótermékeket is), az eseményeket kortársként átélő karcagi kötődésű adatközlőktől átvett gyűjtemények és – amennyire ez a bő hetven év távlatából lehetséges – az oral history alapú információ közlés is.

Az országos levéltárak gyűjteménye csekélynek mondható mindkét világégés helyi iratanyagát illetően, így e levéltárak kevésbé szolgáltak támasztékkul a város 1914–1945 közötti történetének alaposabb feltárásához. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltárának vonatkozó iratanyaga mégis kiemelésre méltó. A HM HIM HL elsősorban a városból sorozott katonai állomány alakulattörténetéhez és személyügyi vonatkozásaihoz járult hozzá mindkét háború esetében használható adalékokkal. Továbbá nélkülözhetetlen fontosságú iratok, jelentések, hadinaplók és térképi alapszelvények lelhetők itt fel az 1944. október 9. és 12. közötti válságos időszakról. Egy I. világháborús közös gyalogezredbeli karcagi katonatiszt pályáivének feltárásánál nagy segítséget nyújtott a HM HIM HL bécsi kirendeltsége, melyen keresztül a *Kriegsarchiv* tiszti személyügyi iratanyagából is információkhoz juthattam. Szintén kiegészítő jellegű segítségül szolgáltak olyan online adatbázisok, mint a Magyar Távirati Iroda „Könyvomas hírek” adatbázisa, mely naprakész információkkal szolgált a városi politikai és társadalmi élet eseményeihez, vagy az Arcanum és Hungaricana levéltári adatbázisok, melyek a Magyar Országos Levéltár digitalizációs projektjeinek óriási és rendkívül hasznos gyűjteményei. A dolgozat forrásainak felkutatásában elsősorban regionálisan meghatározó levéltárak, így a MNL Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára, a Tiszántúli Református Egyházkerület Debrecenben lévő irat- és levéltára (TtREL), illetve a karcagi irattárak játszottak meghatározó szerepet. Az MNL Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára részben rendezett várostörténeti irataival, a TtREL elsősorban pedig az egyházközség és egyházmegye feljegyzéseivel, a lelkészek vezette egykor kiemelt szerepű, azonban mára megsemmisült elnöki levéltárának másodpéldányaival segítette elő az eseménytörténeti rekonstrukciót. Karcagon a Györffy István Nagykun Múzeumban őrzött iratok és fényképek, továbbá a város fennmaradt kevés közigazgatási feljegyzése éppúgy előremozdító hatásúnak bizonyult, mint a városi könyvtár mikrofilmen tárolt, vagy egy periodika esetében már digitalizált sajtóanyaga. A Karcagi Református Egyházközség fenntartásában működő református gimnázium tanáráként a kutatás során gyakorlatilag szabad

bejárással bírtam az egyházközség egyébként zárt, igen értékes gyűjteményű irat- és levéltárába. Szemben a városi iratok gyakorlatilag teljes korszakbeli hiányával,² az egyház gondosan megőrzött gyakorlatilag minden, a két világháborúból és a Horthy-korszakból származó dokumentumot. Számos eseményt csak egyházi feljegyzések útján lehetett rekonstruálni. Zömük gyakorlatilag máig publikálatlan irategyüttest képez. Az 1945 előtti könyvészeti források és az 1945 utáni történeti szakirodalom mellett tehát elsősorban regionális levéltárak és sajtótermékek képezték a forrásbázis zömét.

Írásművem módszertanilag forráskritikai alapon megalkotott, nagy terjedelmű elemzés. Módszereim elsődlegesen a levéltári anyagok felhasználásán és a közvélemény befolyásolását szolgáló, így a hivatalos hatalmi kurzus hangján, vagy annak ellenzékeként megszólaló sajtóanyag feltárásán alapultak. A formai követelmények betartásával csak a szövegtörzs bő két és félszáz oldalas terjedelmet mutat, melyben a szakmai precizitásról több mint 730 lábjegyzet gondoskodik, és a kutatásom gyökerei közel 10 éves múltba nyúlnak vissza. A város hátszínházi szerepéről a források nyújtotta lehetőségeket kihasználva törekedtem széles körű megközelítést adni, bevonva minden kívánatos helyi, regionális, országos – és ahol lehetséges – külföldi forráscsoportot. A szükséges gazdasági, politikai eseményfeltárás mellett nagy hangsúlyt fektettem a közgondolkodás regionális sajátosságaira és azok változásaira, a háborús eszme megítélésére, a szociális kohézió példáinak bemutatására, csakúgy, mint a helyben prosperáló konzervatív birtokos–paraszti társadalom átalakulására. A dolgozatban fontos szempontot képezett a városi intézmények történetének összefonódása a háborúval. Kiemelendőek a városi református gimnázium diákságának, tanárkarának háborús szerepéről alkotott fejezetek; a megszállások és helyi harcok ezen mikroközösségekre gyakorolt hatásainak bemutatása. Az 1944. októberi harcok helyi eseményeinek feltárása a dolgozat egyik erősségeként emelendő ki. Szintén hangsúlyos a városi események országos eseményekre gyakorolt hatásainak elemzése, a helyi zsidó közösség helyzetének és vészkorszakának bemutatása.

Összegzésképpen, dolgozatom egy fordulatokkal teli korszak hiánypótló vizsgálata, mely műfajilag a karcagi helytörténet keretein belüli hátszínház történeti kutatás. Történettudományilag a szakmai kívánalmak formai- és tudományos normáit betartó, a rendelkezésre álló források lehető legteljesebb bevonásán alapuló, friss szemléletű írásmű.

² Közigazgatási iratai 1945-ig teljesen hiányoznak, közgyűlési jegyzőkönyvei, az 1942. évi kivételével 1904–1944 között szintén teljes egészében hiányoznak.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

A dolgozat három főfejezetében a következő kérdésekre kerestem a választ:

A Karcag és a Nagy Háború c. főfejezetben:

- Igazolható-e bármilyen kapcsolat a helyi hadsegélyezés gazdasági terhei és a háborúhoz való eszmei viszonyulás között?
- Milyen mértékűek a „tűréshatárai” a háborús létállapotú társadalomnak?
- Milyen változások indultak meg a karcagi közéletben a háború alatt és után?
- Irreverzibilisen átalakult-e a helyi társadalom, vagy megőrizte a háború előtti főbb jellemvonásait?
- A dualizmus keretei között nevelkedett karcagi diákság háborús részvételének mértéke igazolja-e a keresztény–hazafias szellemiségű oktatás eszközeit és eredményeit?
- A helyben meghatározó református egyháznak volt-e kohéziós összetartó ereje és hatása a háború bő 51 hónapjának idején?

A Karcag a két világháború között c. főfejezetben:

- A két világháború közötti Karcagon észlelhetők voltak-e az országos konszolidáció majd a településre begyűrűző recesszió hatásai?
- Lefolytak-e olyan jelentős politika- vagy társadalomtörténeti események, jelenségek, melyeknek gyújtópontjában az első világháború állt, és hatással voltak az országos politikai események sodrára?

A Karcag a II. világháborúban c. főfejezetben:

- 1938 és 1944 között hogyan jelentek meg a városban a társadalmi kirekesztés országos tünetei, milyen mértékben érhető tetten a városi református társadalomban a szélsőjobbaldali eszmékkel való összefonódás?
- Azonosítható-e a keresztény–zsidó tulajdonszerkezet átalakulása miatti gazdasági átrendeződés?
- Volt-e Karcagon a helyi zsidósággal szemben alkalmazott kényszerintézkedéseknek ellenszegülő, antifasiszta és/vagy zsidómentő tevékenység? Ha igen, milyen formákban nyilvánult meg?

- A város politikai és közéleti vezetői, a helyi értelmiség milyen mértékben vette ki részét 1941 után a háborús ügy szolgálatából? Megfigyelhetőek-e olyan hadijótékonyági és hadsegélyező mozgalmak, amelyek az I. világháború idején voltak?
- A korábbi próbálkozásokkal szemben rekonstruálható-e részletesebben az 1944 októberében lezajlott alföldi páncéloscsata Karcag környéki szakaszának története?
- Alkotható-e az egyébként rendelkezésre álló, elnagyolt veszteségi beszámolókat meghaladó, tételes és átfogó kimutatás a város II. világháborús veszteségeiről?

Az első világháború idején a karcagi társadalom hadijótékonyági és hadsegélyező tevékenységek egész sorával kísérte végig azt az 51 háborús hónapot, mely – mint a XX. század öskatasztrófája – új, ijesztő folyamatokat teremtett nemcsak az országban, de helyben, a front által érintetlen, fejlődő pályán álló színmagyar református településen is. A hadsegélyező és más, hátországi gazdasági tevékenységek néhol önkéntes, de zömében elvárt, majd kierőszakolt intézkedései az első világháborút a hátország lakossága számára is rendkívül nehézzé, elviselhetetlenné tették. Különösen súlyossá az a tény tette e mozgalmak terheit, hogy más és más intézmények, civil és katonai szervezetek szervezésében egymással párhuzamosan futottak. A Nagy Háború hadigazdasága által életre hívott párhuzamos mozgalmak sora tulajdonképpen kiszivattyúzta a gazdasági javakat, termelőeszközöket és megtakarításokat a városi lakosság kezéből.

A városi társadalom a kezdetektől támogató attitűdöt mutatott számos hadsegélyező és hadijótékonyági program során. Ezek helyi sikere igazolta, hogy a lakosság zöme nem zárkózott el a háború ügyének támogatásától. Ez természetesen nem jellemezte a háborús eszme megítélését, csupán a győzelem érdekében tett erőfeszítések mértékét. A kimerülés nyomai viszont jól visszakövethetőek voltak, még a rendelkezésre álló – kritikával kezelendő, cenzúrázott – sajtóanyag is hűen tükrözte! A kimerülés és háborúellenesség fellángolásának egy eddig méltánytalanul elhanyagolt aspektusát, a mozgósítás mechanizmusának helyi sajátosságait is ebből a szempontból szükséges vizsgálni. A városból való aktív korú férfilakosság egész generációinak elvonása és részleges pusztulása talán a legmeghatározóbb erővel alakította át a közgondolkodást a háborús szerepvállalás utolsó éveire. Ennek forráskritikai és statisztikai eszközökkel véghezvitt rekonstrukciója jobb megvilágításba helyezte a háborús kimerülés és meghasonlás okozta politikai változások sodrát.

A közigazgatás 1918 novembere utáni kontraproduktív átszervezése, mely nemhogy nem oldotta meg a gondokat, de új problémákat is okozott, a Tanácsköztársaság rövid életű uralma, majd a közel egy éves román megszállás súlyos politikai- és eszmetörténeti válságot, törést okozott a településen. A gazdasági kimerülés, és az erre ráerakódó egyéb terhek (veszteségek, idegen politikai eszme begyűrűzése, majd idegen hadsereg tartós megszállása) gyújtópontja maga a háború, mely tűréshatárára, és azon túl feszítette a karcagi társadalmat (is). Ez kiegészülve a nemzetcsönkítés élményével, és a háború előtti boldog békeévek nosztalgiájával, bizonyos mértékben átformálták a karcagi társadalom kereteit. A háború előtt függetlenségi–ellenzéki beállítódást mutató lakosság a háború után az új ellenforradalmi hatalmi elit lelkes támogatójává vált, melynek rengeteg nyoma volt fellelhető a két világháború közötti időszakban. A háború előtt toleráns településen megjelenik az idegenellenesség, az 1930-as évekre az antiszemitizmus bizonyos megnyilvánulásai.

A karcagi református diákság, a tanári kar és maga a gimnázium háborús szerepvállalásának vizsgálata igen hasznosnak bizonyult a város háborús viszonyokba való belefoglalásának vizsgálatakor. Egyrészt a református Karcag református gimnáziuma – ha nem is pontosan leképeződő arányokkal – társadalmi metszetét képezte a települési lakosságnak, másrészt a fiatalos lelkesedés és tettvágy találkozása a háborús ügy szolgálatával, rengeteg kisebb–nagyobb hadsegélyező megmozdulást indított és katalizált az iskola falain belül és kívül is. Az önkéntes frontszolgálat vállalása a hadiérettségik rendszerén keresztül igazolását mutatja a dualizmus kori nemzeti–keresztény nevelés eszközeinek és céljainak. Az Augusztus Gyorssegély Alap nemesfémgyűjtő kezdeményezése, és annak statisztikai módszerekkel igazolt jelentősége, továbbá a hadikötvény jegyzések mértékének és dinamikájának vizsgálata iskolai perspektívában közelítő képpel szolgáltak a város azonos folyamatainak vizsgálatakor. A gimnáziumot fenntartó Karcagi Református Egyházközség intézményi vezetősége, lelkesen bekapcsolódva a város politikai–közéleti elitjének hadsegélyező munkájába, oszlopos szerepet vállalt a háborús létállapot viszonyainak enyhítésében. A részben városi, részben vöröskeresztes fenntartásban működő hadikórház működési rendjének és az itt elhalálozott katonák névsorának rekonstrukciójával e karcagi fiókintézmény kapacitását és jellemzőit párhuzamba állíthatjuk és köthetjük az ország számos más pontján üzemelt hasonló intézmények történetével.

A dolgozat második részében a két világháború közötti karcagi viszonyokat, közállapotokat elemeztem, elsősorban azok átkötő szerepére koncentrálva, azaz a két világháború közötti lokális kapcsolatrendszer tekintetében.

1920 márciusát követően egy lassú, de biztos lábakon álló politikai és gazdasági talpra állás indult meg a településen, melyet a *Karcag a két világháború között* főfejezetben nagy terjedelemben taglaltam. Noha e főfejezet átkötő szerepet töltött be a két világháború karcagi háttérvizsgálatában, korántsem lebecsülendő, sőt az ebben az időintervallumban lezajlott események, folyamatok feltárása híján nem nyerhettek értelmet az 1930-as évek végének, 1940-as évek első felének sorsdöntő hatású cselekményei sem. Az időszak kezdetén indult meg egy régi–új politikai elit kiformalódása. Kutatásommal igazolni látom, hogy e közhatalmi megszilárdulás nem annyira az 1920-as évek első felében (dr. Varga Mátyás mizerábilis polgármestersége, majd Steinbach Antal rövid életű „regnálása”), hanem dr. Hajnal István korábbi főjegyző hosszú és urbanisztikai fejlesztésekben, a központi szerepkör bővítésével kísért polgármestersége alatt ment végbe. A város mint tágabb értelemben vett választóköri „háttér” betagozódása a bethleni konszolidáció politikai sodrába (Csontos Imre egységes párti képviselő három cikluson átívelő mandátumviselésén keresztül), továbbá Horthy kormányzó, Bethlen miniszterelnök, illetve több miniszter helyben tett látogatása és díszpolgárrá választása jó kormányzati kapcsolatok kialakításához vezetett, mely nagyon hiányzott a város 1914 előtti történetéből. E történeti feldolgozásból külön említésre méltónak ítélttem Horthy Miklós kormányzónak az 1923-as karcagi beszédéből kipattanó nemzetközi politikai botrány feltárásának történetét, mely a népszövetségi kölcsönfelvétel háttértörténetében tulajdonképpen már abszolút nem mint karcagi „belügy”, hanem elsődleges, országos jelentőségű eseményként volt elkönnyelhető. Szükséges és a későbbi kutatások szempontjából megkerülhetetlen jelentőségűnek tekintetem a korszak karcagi archontológiai viszonyainak – eddig tudománytörténeti értelemben nagyon hiányzó – részletes és pontos feltárását. E feltáró munkában (beleértve a helyi és országgyűlési választások részletes bemutatását) külön terjedelmet szenteltem a korszak választási botrányainak, hivatali visszaéléseinek kevésbé dicső, de vizsgálatra érdemes eseményeinek. Szintén hiánypótló módon foglalkoztam az 1930-as évek során éledező és helyben kibontakozó antiszemitizmus jellegzetességeivel. Az 1930-as évek második felére a városban érezhetően teret nyert magának az antiszemita gondolkodás és annak politikai felkarolása. Ezt nemcsak a képviselőházi választásokon rendre előre törő, 1935-ben és 1939-ben a szavazatok körülbelül 25–30%-át begyűjtő Meskó-féle Nemzetiszocialista Párt szignifikáns előretörése mutatta, de ezt támasztotta alá a zsidó iparosok kiszorítása a városi nagyberuházásokból (pl. laktanya építés), a zsidótörvények kérlelhetetlen helyi végrehajtása és bizonyos esetekben meghaladása (pl. a Karczag vezetéknev betiltása a helyi zsidóság körében), majd a zsidó gazdasági szerepvállalók teljes ellehetetlenítése. Ugyanakkor ezen események nem tükrözték egy egész város és a vezetői

réteg gondolatait és lelkiismeretét. A város szülötte és vészkorszakának hiteles krónikása, Herskó Mózes maga is elismerte, hogy a „régvi világ” toleráns, liberális gondolkodású tagjait az antiszemitizmus nem hatotta át, sőt a dolgozat megfelelő fejezetében találkozhatunk olyan kisebb horderejű, de bátor antifasiszta próbálkozásokkal is, melyek a helyi zsidóság kulturális kincseit, egzisztenciáját próbálták védeni, segíteni. Átfogó és erős antiszemitizmusról épp ezért az I. zsidótörvény 1938-as megjelenésétől kezdve a vizsgált korszak végéig nem beszélhetünk a református Karcagon.

A háország egyéb folyamatai, gondolva itt a hadijótékonyág és hadsegélyezés mozgalmaira, éles ellentétet mutattak a Nagy Háború korábbi hasonló kezdeményezéseitől. A társadalom anyagi megfontolásai, első világháborús tapasztalatai nem tették lehetővé a mozgalmak tömegjelenséggé alakulását. Bár voltak azonosítható kezdeményezések a frontok támogatására, de ezekben a civil szerepvállalás kevésé volt jelentős, gerincét az állami és hivatali kezdeményezések képezték. A református protestáns lakosság gimnáziuma, mint szellemi műhely is lényegesen passzívabb szerepet játszott az események szervezésében, a hadigazdaság számára fontos kezdeményezések támogatásában.

Szintén a *Karcag a második világháborúban* főfejezet erősségeihez sorolandó a dolgozat utolsó szakaszának, a Karcagon és Karcag környékén vívott szovjet–német ütközetsornak a részletes és tárgyilagos bemutatása, új, eddig fel nem használt forráscsoportok (pl. a református egyházközség iratai) alapján. Ehhez a kezdeményezéshez szorosan kötődik a második világháborús szerepvállalás mérlegeként megfogalmazott veszteségösszesítő fejezet, mely nemcsak a már korábban egybegyűjtött emberi veszteség mértékét, de a gazdasági javakban, állatállományban, ingó- és ingatlan vagyonban keletkezett 1944. októberi (és későbbi, szovjet fosztogatásokból származó) veszteségek mértékéről is törekedett számot adni.

Nyilvántartási szám: DEENK/12/2016.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Pintér Zoltán Árpád
Neptun kód: LCL6X0
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10037846

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyv(ek) (1)

1. **Pintér Z.Á.:** Kun emlékhelyek a Kárpát-medencében. Kunszövetség, Karcag, 62 p., 2015. ISBN: 9789631217261

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (1)

2. **Pintér Z.Á.:** Tanulmány a karcagi városháza centenáriumához.
In: 100 éve épült a Városháza, 1912-2012. Karcagi Nagykun Városvédő Egyesület, Karcag, 6-26, 2012.

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (1)

3. **Pintér Z.Á.:** Az 1944 októberi alföldi páncéloscsata Karcag környéki harcai.
Halg. Műtanulm. 1, 215-238, 2012. ISSN: 2063-6024.

Magyar nyelvű konferencia közlemény(ek) (3)

4. **Pintér Z.Á.:** Hadsegélyező tevékenység az I. világháború alatti Karcagon.
In: Tavasz Szél 2014 Konferenciakötet III. Szerk.: Csiszár Imre, Kómióves Péter Miklós,
Doktoranduszok Országos Szövetsége, Debrecen, 291-298, 2014. ISBN: 9789638956071

5. **Pintér Z.Á.**: Hadsegélyező tevékenység az első világháború alatti Karcagon.

In: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig. Szerk.: Döbör András, Zeman Ferenc, Egyesület Közép Európa Kutatására, Szeged, 55-62, 2014. ISBN: 9789638972477

6. **Pintér Z.Á.**: A Karczagi Református Főgymnásium és a világháború.

In: Az I. világháború református tábori lelkészeire, tanáraitra, diákjaira emlékezve. Szerk.: Baráth Béla Levente, D. Dr. Harsányi András Alapítvány, Debrecen, 23-41, 2014. ISBN: 9789631217001

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2016.01.21.

